

MAKTABLARDA AKADEMIK LITSEY VA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA
TURIZMNING AHAMIYATI

ЗНАЧЕНИЕ ТУРИЗМА ДЛЯ ШКОЛ, АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ И
ВУЗОВ

THE IMPORTANCE OF TOURISM IN SCHOOLS, ACADEMIC LYCEUM AND
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Ismoilov Muhammadjasur G'anjon o'g'li

Jismoniy madaniyat fakulteti 22.156-guruh talabasi

Annotatsiya *Ushbu maqola umumta'lim maktablari, akademik litsey va oliy ta'lim muassasalarida yoshlarning sog'lom bo'lishlari uchun turizmning o'rni beqiyosdir.*

Kalit so'zlar: *turistik seksiyalar, turizm ishlarining dastur va rejalari. turizm seksiyalar, poxodlar, jixozlar.*

Аннотация *В данной статье подчеркивается значение туризма для здоровья молодежи в общеобразовательных школах, академических лицеях и высших учебных заведениях.*

Ключевые слова: *разделы туризма, программы и планы туристических работ. секции, походы, оборудование в туризме.*

Annotation *This article highlights the importance of tourism for the health of young people in secondary schools, academic lyceums and higher education institutions.*

Keywords: *tourism sections, programs and plans of tourism works. sections, pokhods, equipment in tourism.*

Ta'lim-tarbiyaning muhim vositalaridan biri bo'lgan turizmni yanada rivojlantirish masalalari kundan-kunga katta ahamiyat kasb etmoqda. O'quv muassasalaridagi yosh o'quvchilarining jismoniy va nazariy tayyorgarligi, turistik sayohat formasi va mazmuni katta kishilar turizmidan tubdan farq qiladi. Shu sababdan ham maktab o'quvchilarning turizmini professional pedagogik turizm deb ayta olamiz. O'zbekiston vazirliklari ayniqsa yosh va o'smir o'quvchilarining turizm va ekskursiyalariga alohida e'tibor berib kelmoqda. Gumanitar va tabiatshunoslik turkumidagi fanlar bo'yicha yangi o'quv rejalari va dasturlariga o'tishning tugallanishi munosabati bilan o'qitishda o'lkashunoslik ishlarining ahamiyati tobora ortmoqda. O'qituvchilar poxod va ekskursiyalarda jonajon o'lka tabiati bilangina emas, balki uning tarixi bilan ham tanishmoqdalar. Sayohatlarda to'plangan materiallar maktab muzeylari, fan kabinetlarining mulki bo'lib qolmoqda. O'qituvchilar tarix, geografiya, biologiya, adabiyot, fizika va boshqa darslarda o'lkashunoslik materiallaridan foydalanib, o'quv materiallarining puxta o'zlashtirilishiga erishayotirlar. Bu jarayonlar

O‘zbekistondagi ko‘pgina umumta’lim maktablari, akademik litsey, kollejlari va oliy o‘quv yurtlarida ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Keyingi yillarda respublikada yuqori sinf o‘quvchilari uchun turistik lagerlarning soni birmuncha ko‘paydi. Turistik bazalar soni ham ancha ortdi.

Turistik sayohatlarning barcha turlarida ham o‘lkashunoslik ishlarini olib borish ko‘zda tutiladi. Bu ishning mazmuni va hajmi sayohat o‘tayotgan tuman yoki joyning sharoitiga, shuningdek, avvaldan qo‘yilgan vazifalarga bog‘liqdir. Shu sababli o‘lkashunoslik ishlarining asosiy ob‘yekti ishlab chiqarish korxonalarini, ishlab chiqarish vositalari, hozirgi zamon ishlab chiqarish texnikalari, tog‘, o‘rmonlar, turli yodgorliklar va boshqalar hisoblanadi. Odatda o‘z o‘lkasini o‘rganish birinchi vazifa qilib qo‘yiladi. Bu qo‘pincha uzoq davom etadigan sayohatlarda amalga oshiriladi yoki shu joyning o‘ziga bir necha bor sayoxatlar tashkil qilishga to‘g‘ri keladi. Turistlarning o‘lkashunoslik ishlari muhim ahamiyatga egadir. Biron tuman yoki joyni kompleks ravishda yozish, geografik, tabiiy tuzilishlarini chizish, tabiati, hayvonat va o‘simlik dunyosini aks ettirish ayrim paytlarda mustaqil ilmiy ishlar olib borishni taqozo qiladi. Tabiiy va iqtisodiy geografiya, pleontologiya, o‘lka tarixi va boshqa o‘lkashunoslik materiallarini ilk o‘rganish natijalari ko‘p hollarda ular ilmiy tadqiqot institutlarining muhim ob‘yektiga aylanishiga sababchi bo‘ladi. Marshrutni tanlash o‘quvchilarning kelajakda yana sayohat qilish havasini orttiradi. Shu sababdan sayohatga tayyorlanishda o‘sha joyning butun tarixi va hozirgi sharoitini avvaldan chuqur hamda izchil o‘rganish lozim. Ma’lum adabiyotlar, ilmiy maqolalar orqali o‘sha joydagi muzey, tarixiy yodgorliklar va muhim ahamiyatga ega bo‘lgan ishlab chiqarish korxonalarini, madaniyat o‘choqlari va diqqatga sazovor joylarini bilish lozim. Daryo va ko‘llarning sohillarida qadimgi suv izlari, tog‘ jinslari, turli topilmalarni kuzatish mumkin. Tog‘ joylarida turli rangdagi va qatlamdagi toshlar, ohaklar (jinslar), qorning saqlanish sabablari, muzlarning joylanishi, qaysi hayvonlar yoki parrandalar mavjudligi, ularning sonini aniqlash lozim bo‘ladi. Turistlar tog‘ va daryo, ko‘l sohillaridagi g‘orlar, toshdagi yozuvlar, turli qoldiqlar tarixini o‘rganishni ham vazifa qilib oladi, mehnat maydonida zabardast kishilarning ish usuli, olinayotgan mo‘l hosil sirlarini aniqlash o‘quvchilarda mehnat qilish havasini o‘ygotadi. Oktyabr’ revolyutsiyasi qatnashchilari, ularning avlodlari, bosmachilarga qarshi kurashda mardlarcha halok bo‘lgan qizil askarlar, komsomollar mozorini obodonlashtirish, kolxozlashtirish davrlarida jasorat ko‘rsatgan ayollar, erkaklar, yoshlar hayotini o‘rganish, o‘lug‘ Vatan urushi qatnashchilari, mehnat faxriylari bilan uchrashuvlar tashkil qilish katta ahamiyatga egadir.

Ijtimoiy foydali ishlar, ya’ni bahor paytlarida ko‘chat o‘tkazish, gullar ekish, ekinlarni begona o‘tlardan tozalash, pilla qurtlari uchun barglar uzish, yozda pichan to‘plash, ho‘l mevalarni terish, sabzavotlarni yigishtirish hamda boshqa ko‘pgina ishlarda faol qatnashish turistlarning muqaddas burchlaridan hisoblanadi. Sayohat davomida tabiatni muhofaza qilish, ayniqsa, daraxtlarni sindirishga yo‘l quymaslik,

yong‘inga qarshi tadbirlar uyushtirish hamda ekinzorlarni mollardan saqlash sohasidagi ishlar ham turistlar uchun muhim burch hisoblanadi. O‘rta Osiyo respublikalarida aholining anchagina qismi tog‘ va tog‘ yonbag‘irlarida yashaydi. Ular turli xo‘jalik ishlari bilan band bo‘ladilar. Bunday joylarda turistlar hukumatimizning chiqargan qarorlarini amalga oshirish yuzasidan tushuntirish ishlari olib borishlari, suhbat, kontsertlar, jismoniy tarbiya va sport ma‘zularida ma‘ruza va maqola uyushtirishlari, sport chiqishlari tashkil qilishlari lozim. Jismoniy tarbiya, sport va turizmni xalqning kundalik turmushiga keng singdirish yo‘llarini topish kerak. Tevarak-atrofnı kuzatib borish, turli tarixiy manbalarnı o‘rganish, xalq xo‘jaligi qurılıshlarini ko‘rish sayohatchilarning bilim doiralarnı tobora kengaytiradi. Turistlar sayohat oldidan ilmiy tadqiqot institutlari, muzeylar, tashkilotlardan maxsus topshiriq olib, ularni puxta bajarishlari odat tusiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, tabiatni muhofaza qilish, ko‘chatlar o‘tqazish, ko‘kalamzor-lashtirish, qishloq xo‘jalik mehnatkashlariga yordam berish ishlari yaxshi samaralar bermoqda. O‘zbekistonning Zarafshon va Farg‘ona vodiylarida, Surxondaryo va Xorazm vohalaridagi juda ko‘p maktablarda dam olish kuni uyushtiriladigan turistik paxodlar paxtakorlar, sabzavotkorlar, bogbonlarga yordam berishga qaratilgan.

O‘zbekiston maktablari va boshqa o‘quv muassasalari talabalarining sayohatlari asosan bahorgi ta‘tilda Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlarining tarixiy yodgorliklari bilan tanishish, Toshkent, Navoiy, Qarshi, Yangiyer, Guliston shaharlarini sayr qilishga mo‘ljallanib, ular poyezdlar, avtobuslar va samolyotlarda uyushtiriladi. Bunday joylarga turli sayohatlar uyushtirish o‘lkashunoslik ishlarini jonlantirish hamda ijtimoiy foydali ishlarnı keng avj oldirish imkonini beradi.

Turistik sayohatlar o‘quvchilarning eng sevimli mashg‘ulotlaridan hisoblanadi. Turistik sayohatlar tuganmas zavq manbaidir. Gulxan atrofida suhbat qurish, o‘yin tashkil qilish, daryo sohillarida sayr etish, tunash, tog‘ ortlaridan quyoshning mo‘ralab chiqishi va botishini kuzatish o‘quvchilarga zavq-shavq bag‘ishlaydi. Shuningdek, mehnat ilg‘orlari, Ulug‘ Vatan urushi qatnashchilari, ko‘pni ko‘rgan keksalar bilan miriqib suhbatlashishning o‘ziga xos zavqi bo‘ladi. Tarixiy yodgorlik va muzeylarnı tomosha qilish dunyoqarash va bilimlarnı oshiradi.

Turistik sayohatlar o‘quvchi uchun jismoniy chiniqish, estetik va siyosiy tarbiya maktabi hisoblanadi. Bu, demak, ona-Vatan bilan tanishish, kishilar bilan suhbatda bo‘lish, qahramonlar bilan uchrashish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilar bilan suhbat uyushtirish uchun avvalo bolalar turistik ekskursion stantsiyalar, turistik klublar yoki turistik bazalar bilan aloqada bo‘lish kerak.

Turistik sayohatlarnı tashkil qilish va uyushtirishda sinf rahbarlari katta yordamchi hisoblanadi. Buning uchun ularga turizmning tashkiliy formalari va vazifalarini qunt bilan o‘rgatish lozim. O‘quvchilarnı yig‘ib, kichik gurux tashkil qilish, bunda asosan faollarga tayanish, dam olish kuni sayohatini tashkil qilish kerak. Buni ko‘rgan 3-4 va 5-6 sinf o‘kuvchilari ham asta-sekin sayohatga qiziq boshlaydi.

O'quvchilar soni - sayohatda ko'pchilikni tashkil qiladigan bo'lsa, unda o'quvchilarni zvenolarga bo'lish kerak bo'ladi. Bu metodlar o'quvchilarni ma'lum joylarga yig'ish, barcha ishlarni tartibli, rejali olib borishga imkon yaratadi. Kichik yoshdagi o'quvchilar (10-11 yosh) 5-8 km masofadagi sayohatlarda qatnashadi. Gulxan yoqish, ovqat pishirish, joylarni chamalash, mo'ljallab topish, turistik estafetalarda qatnashish bir kunlik turistik sayohatlarda bajariladi.

O'rta yoshdagi o'quvchilar (11-12 yosh) bir kunlik va ikki kunlik sayohatlarda qatnashishi lozim. Bunga dam olishni tashkil qilish, tunash, azimut bo'ylab yurish. Joylarni, quyosh, yulduzlar va mahalliy buyumlar bo'yicha mo'ljallab topish, tomonlarni belgilash hamda ovqat pishirish kabi turistik malakalar hosil qilinadi. Bu yoshdagi o'quvchilar o'z sayohatlari davomida iste'mol qilish mumkin bo'lgan yovvoyi mevalar, o'simliklar va dorivor o'tlarni tanlashlari lozim. Sayohat jarayonida tog' va qo'riqxonalaridagi hayvonlarni, qushlarni, zaharli ilonlar chaqqanda birinchi tibbiy yordami ko'rsatishni bilish ham talab qilinadi. Katta yoshdagi o'quvchilar (13-15 yosh) turizm va o'lkashunoslik ishlarida faol qatnashib, ko'p kunlik turistik sayohatlarga chiqadilar. Bunda o'z o'lkasini o'rganish, maktab muzeyiga materiallar yig'ish jismoniy chiniqish, turistik malakalarni mustahkamlash asosiy maqsad qilib qo'yiladi.

Bu yoshdagi o'quvchilar turistik sayohatlarini tashkil qilishda, shuningdek, turistik slyotlar, turli musobaqalarda ham qatnashadilar. Ko'pgina o'quv muassasa jamoalarida barcha sport turlari kabi turizm bo'yicha ham to'garaklar, sektsiyalar tashkil qilingan. O'lkani o'rganish, turli kolleksiyalar to'plash bo'yicha maxsus xonalar tashkil qilingan.

Mamlakatimizda turistik harakatning boshlang'ich asosi ana shu to'garaklardir. O'quvchi-yoshlar bilan turizm bo'yicha to'garak tashkil qilish formasi boshqa sport turlari kabi avvalo, o'quvchilar bilan turizm to'g'risida suhbat o'tkazish, ular bilan kichik sayohat uyushtirish, turizm to'g'risida o'quvchilar yig'ilishi, devoriy gazetalarda targ'ibot ishlarini tashkil qilishdan boshlanadi. Natijada qisqa vaqt ichida poxodlarga qiziquvchilar soni ko'payadi. Shu tariqa to'garakka asos solinadi. O'tkaziladigan sayohatlar rejasi tuziladi. Tematik rejalar geografiya, tarix, ona tili, adabiyot o'qituvchilar hamkorligida tuziladi. Bu ishlarga asosan jismoniy tarbiya o'qituvchilari rahbarlik qiladi. To'garak jurnali tashkil qilinib, undagi barcha talablar bajarib boriladi. Turistik to'garaklar o'z maktab atrofi, tuman miqyosida turli sayohatlar uyushtiradi. Tajriba va malaka orttirilgach, to'garaklar o'z sektsiyasini tashkil qilishi mumkin. Sektsiyaning ish formasi to'garaklardagidek bo'ladi. Lekin, bunda mashg'ulotlarning mazmuni, formasi, talablari - shug'ullanuvchilar uchun kengroq, to'laroqdir. Sektsiya dam olish kunlari, ta'til paytlarida bir kunlik va ko'p kunlik turistik poxodlar tashkil qiladi. Umumta'lim maktablardagi turistik to'garak va sektsiyalar ko'ngilli turizmning asosi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Margunov B.P., Turizm, uch.pos.,M., "Prosvesheniye", 1978. y

2. Turistskiye poxodi vixodnogo dnya, M., “FiS”, 1984 y
3. Podgotovka obshestvennix turisticheskix kadrov, M., 1982 y
4. Turizm v shkole, M., “FiS”, 1983 y
5. Shalkov Yu.A., Zdorovye turista, M., “FiS”, 1987 y
6. Xusanbayev B.M., Tulaganov L.A., Razina V.G., Dorogami Velikogo shelkovogo puti, T., 1995 y
7. Kolbinsev A.V., V gorax Chimgana, T., “O‘zbekiston”, 1984 y
8. Rasek V., Puteshestviye po Ferganskoy doline, T., 1978 y
9. Jismoniy tarbiya va sport mavzusidagi Respublika va Xalqaro ilmiy anjumanlarning to‘plamlari, 1991-2006 yy.
10. “Fan sportga” ilmiy-nazariy jurnal, №1, 1988 y
11. www.padagog.uz
12. www.referat.uz
13. www.ZiyoNET